

I.f.d., prof. Samariddin ELMIRZAYEV, Shavkat YARBAZAROV

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

INFRATUZILMANI MOLİYALASHTIRSHDA XUSUSIY SEKTOR ISHTIROKINI OSHIRISH YO‘NALISHLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil etilib, xususan infratuzilma sektoriga yo‘naltirilayotgan investitsiyalar dinamikasi o‘rganilgan. Tadqiqotda mamlakatlarining iqtisodiy o‘rinishida transport, energetika, kommunal xizmatlar va raqamli infratuzilma kabi sohalarga kiritilayotgan kapital qo‘yilmalarning strategik ahamiyati asoslab berilgan. Maqolada davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmi infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishning samarali instrumentlaridan biri sifatida baholangan bo‘lib, ushbu modelning institutsional afzalliklari, risklarni taqsimlash imkoniyatlari hamda investitsion jozibadorlikni oshirishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, obligatsiyalar, loyiha moliyalash, yashil moliyalashtirish, suveren kafolatlar va xalqaro moliya institutlari kredit liniyalari kabi innovatsion moliyalashtirish mexanizmlarining qo‘llanishi va ularning amaliy samaradorligi ilmiy asosda tadqiq qilingan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, ko‘plab mamlakatlarda, jumladan O‘zbekistonda, iqtisodiy modernizatsiya jarayonlari bilan uyg‘un holda infratuzilma sektorini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashning ustuvor yo‘nalishlari belgilangan. Maqolada mavjud moliyalashtirish mexanizmlarining afzalliklari va kamchiliklari tahlil qilinib, infratuzilma loyihalarining barqaror moliyaviy modelini shakllantirish bo‘yicha qator takliflar ishlab chiqilgan. Xususan, moliyaviy bozorlarni rivojlantirish, xususiy kapitalni jalb etish, DXShning institutsional asoslarini mustahkamlash, loyihaviy risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish va shaffoflikni kuchaytirish zarurligi asoslab berilgan. Natijada, maqola infratuzilma moliyalashtirishini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-nazariy qarashlar va amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga olgan bo‘lib, mintaqaviy investitsiya siyosatini optimallashtirishda muhim metodologik ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar. ESG standartlari, innovatsion moliyalashtirish mexanizmlari, barqaror rivojlanish maqsadlari, davlat tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, davlat-xususiy sheriklik.

DIRECTIONS FOR INCREASING PRIVATE SECTOR PARTICIPATION IN INFRASTRUCTURE FINANCING

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the theoretical and practical aspects of financing infrastructure projects, in particular, the dynamics of investments in the infrastructure sector are studied. The study substantiates the strategic importance of capital investments in such sectors as transport, energy, utilities and digital infrastructure in the economic growth of countries. The article evaluates the public-private partnership (PPP) mechanism as one of the effective instruments for financing infrastructure projects, and highlights the institutional advantages of this model, the possibilities of risk sharing, and its role in increasing investment attractiveness. The use of innovative financing mechanisms such as bonds, project finance, green financing, sovereign guarantees and credit lines of international financial institutions and their practical effectiveness were also studied on a scientific basis. According to the results of the study, priority areas of financial

support for the infrastructure sector in line with the processes of economic modernization in many countries, including Uzbekistan, have been identified. The article analyzes the advantages and disadvantages of existing financing mechanisms and develops a number of proposals for the formation of a sustainable financial model for infrastructure projects. In particular, the need to develop financial markets, attract private capital, strengthen the institutional framework of PPPs, improve the project risk management system and increase transparency is substantiated. As a result, the article contains scientific and theoretical views and practical recommendations on improving infrastructure financing, which is of significant methodological importance in optimizing regional investment policy.

Keywords. ESG standards, innovative financing mechanisms, sustainable development goals, public financial support, public-private partnerships

Kirish

Davlat-xususiy sheriklik (DXSH) davlat sektori xususiy sektorni infratuzilma va davlat xizmatlarini ta'minlashga jalb qiladigan hamkorlik o'zida aks ettiradi. Bu tizim mamlakatlar uchun barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish imkoniyatini oshiradi. Byudjet cheklovlarining kengayishiga va davlat xizmatlariga bo'lgan talabning ortishiga javob sifatida vujudga kelgan davlat-xususiy sheriklik munosabatlarida ijtimoiy mas'uliyat va adolatni saqlab qolgan holda xususiy kompaniyalarning resurslari, samaradorligi va innovatsiyalaridan foydalanishga e'tibor qaratildi.

So'nggi yillarda turli mamlakatlar DXSH modellarini tobora ko'proq qo'llamoqda, bu esa transport, sog'liqni saqlash va ta'lim kabi bir qator sohalarda infratuzilmani rivojlantirishga hissa qo'shmoqda. Biroq, xususiy sektorning DXSHdagi ishtiroki darajasi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda notekis bo'lib qolmoqda. Bu yerlarda bozor hajmining cheklanganligi, infratuzilmaning yetarli emasligi va siyosiy beqarorlik kabi omillar ko'pincha majburiyatlarni bajarishga to'sqinlik qiladi.

Adabiyotlar sharhi

Xususiy sektorni DXSHga jalb qilishda hozirgi kunda bir qator qiyinchiliklar ham, imkoniyatlarni ham yuzaga keladi. Xizmatlar ko'rsatish va infratuzilmani yaxshilashda xususiy subyektlar muhim rol o'ynashi tobora ko'proq e'tirof etilayotgan bo'lsa-da, byurokratik samarasizlik, nomuvofiq tartibga solish qoidalari va beqaror muhitda investitsiyalar bilan bog'liq xavf-xatarlar kabi to'siqlar xususiy investorlarni xavotirga solishi mumkin. Zulu va boshqalar bu ikki tomonlama holatni xususiy ishtirokni rag'batlantirishi mumkin bo'lgan bir qator omillar va rag'batlarni aniqlash orqali ta'kidlaydilar. Ular rivojlanayotgan iqtisodiyotlarning o'ziga xos sharoitlarini tushunish uchun maxsus yondashuvni taklif qilib,

makroiqtisodiy barqarorlik, shaffof ta'minot jarayonlari va ishonchli daromad oqimlari kabi omillar jozibador investitsiya muhitini yaratishning asosi ekanligini ta'kidlaydilar [2].

Xususiy sektorni DXSHga jalb qilish zarurati, ayniqsa dolzarb global muammolarni hal qilish uchun innovatsion moliyalashtirish yechimlarini talab qiladigan barqaror rivojlanish maqsadlari nuqtai nazaridan muhimdir. Ushbu maqsadlarga erishish uchun barqaror infratuzilma va xizmat ko'rsatish muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, xususiy sektorni rag'batlantirish jamoat manfaatlariga mos kelishi zarur bo'ladi. O'zaro manfaatli hamkorlik salohiyatini nafaqat xatarlarni kamaytiradigan, balki xususiy investorlar uchun DXSH loyihalarini jalb qilishni yaxshilaydigan tartibga soluvchi tizimlarni ehtiyotkorlik bilan ishlab chiqish orqali yuzaga chiqarish mumkin.

Bundan tashqari, manfaatdor tomonlarning ishtiroki va birgalikda yaratilishiga urg'u beradigan hamkorlik modellari xususiy sektorning davlat loyihalariga integratsiyalashuvi uchun yanada qulay muhit yaratishi mumkin. Ochiq muloqotlar orqali ishonch va shaffoflikni rivojlantirish orqali davlat idoralari xususiy sheriklar barqaror natijalarga sarmoya kiritishga rag'batlantirilganiga qaramay, davlat ustuvorliklarini tushunishlarini ta'minlashi mumkin. Ushbu hamkorlik, shuningdek, DXSHni samarali amalga oshirish uchun muhim bo'lgan bilimlarni uzatish, innovatsiyalar va ko'nikmalarni rivojlantirishni rag'batlantirishi mumkin.

Qolaversa, moliyaviy rag'batlantirishlar, jumladan kafolatlar, soliq imtiyozlari va samaradorlikka asoslangan subsidiyalar xususiy sektorning DXSH tashabbuslariga ko'proq e'tibor qaratishi uchun turtki bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, loyiha maqsadlariga mos keladigan yaxshi tuzilgan rag'batlantirish tizimlari investitsiyalar daromadliligini oshirishi, shu bilan rivojlanayotgan hududlarda infratuzilma va xizmatlarni yaxshilashga hissa qo'shishi mumkin.

Shu sababli, xususiy sektorning davlat-xususiy sheriklikda (DXSh), ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda ishtirokiga to'siq bo'layotgan muammolarni hal qilish uchun mustahkam me'yoriy baza, strategik rag'batlantirish loyihalari va hamkorlikda jalb etish strategiyalarini o'z ichiga olgan ko'p qirrali yondashuv talab etiladi. Ushbu tadqiqotda bu masalalarni chuqurroq o'rganilar ekan, asosiy e'tibor nafaqat xususiy sektor ishtirokini yaxshilaydigan, balki samarali davlat-xususiy sheriklik orqali barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishni ta'minlaydigan yaxlit strategiyalarni aniqlashga qaratiladi. Xususiy sektorning davlat-xususiy sheriklikda samarali ishtiroki uchun kuchli rag'batlar va yaxshi tuzilgan me'yoriy bazani o'z ichiga olgan ko'p qirrali yondashuv zarur. Bunda moliyaviy va nomoliyaviy rag'batlar muhim rol o'ynaydi, chunki ular xususiy tashkilotlarning davlat loyihalariga sarmoya kiritish istagiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy

rag'batlar soliq imtiyozlari, subsidiyalar va past foizli moliyalashtirishdan foydalanish imkoniyatini o'z ichiga olishi mumkin. Bu xususiy investorlar uchun xarajatlar yukini sezilarli darajada kamaytiradi va loyihaning amalga oshirilishini osonlashtiradi. Masalan, Germaniyadagi qayta tiklanadigan energiya loyihalari misolida elektr energiyasi tariflari qayta tiklanadigan manbalardan ishlab chiqarilgan elektr energiyasi uchun kafolatlangan narxni ta'minlagani, xususiy investitsiyalarni rag'batlantirgani va qayta tiklanadigan quvvatlarning sezilarli darajada oshishiga olib kelgani ko'rsatilgan.

To'g'ridan-to'g'ri moliyaviy rag'batlardan tashqari, nomoliyaviy rag'batlar ham muhim ahamiyatga ega. Bular ishtirokchi kompaniyalar uchun ko'proq tanilish va obro', innovatsiyalar va yangi bozorlarga kirish imkoniyatlarini o'z ichiga olishi mumkin. Nomoliyaviy rag'batlar xususiy sektorning ijtimoiy va ekologik maqsadlarga qo'shgan hissasini ta'kidlaydigan maqsadli brending tashabbuslari va e'tirof etish dasturlari orqali tuzilishi mumkin. Li va boshqalar ta'kidlashicha, bunday turdagi rag'batlardan foydalanish xususiy sektor ishtirokini sezilarli darajada oshirishi mumkin, ayniqsa ular xususiy investorlarga barqaror faoliyat muhitini ta'minlaydigan samarali tartibga solish mexanizmlari bilan birgalikda qo'llanilsa [3].

Me'yoriy baza DXShning barqaror faoliyati uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Aniq ko'rsatmalar, samaradorlik standartlari va javobgarlik choralari belgilash orqali me'yoriy baza xususiy investitsiyalarni jalb qilish uchun zarur bo'lgan bashorat qilinadigan operatsion sharoitlarni yaratadi. Ilg'or tajribalar shuni ko'rsatadiki, me'yoriy baza moslashuvchan bo'lishi, bozor sharoitlari va texnologik tendentsiyalarning o'zgarishiga javob bera olishi kerak. Bu, ayniqsa, infratuzilma va sog'liqni saqlash kabi sohalarda muhim, chunki bu sohalarda texnologik taraqqiyot va jamoatchilik talabining o'zgarishi tartibga solish yondashuvlarida ma'lum darajada moslashuvchanlikni talab qiladi.

Bundan tashqari, me'yoriy bazaning kengroq davlat siyosati maqsadlariga mos kelishi xususiy sektorning ishtirokini yanada oshirishi mumkin. Atrof-muhit, ijtimoiy va boshqaruv mezonlari (ESG) elementlarini tartibga soluvchi standartlarga kiritish mas'uliyatli investitsiyalar muhitini rag'batlantiradi va hukumatning barqaror rivojlanishga sodiqligini ko'rsatadi. Li va boshqalar ta'kidlaganidek, iqlim texnologiyalarini o'tkazishdan olingan saboqlar nafaqat xususiy investorlarni jalb qiladigan, balki ekologik jihatdan barqaror loyihalarni ilgari suruvchi me'yoriy bazani ishlab chiqishga asos bo'lishi mumkin [3].

Yana bir muhim strategiya - tartibga solish jarayonlarini soddalashtirish. Loyihani boshlash bilan bog'liq vaqt va xarajatlarni kamaytirish uchun soddalashtirilgan ruxsat berish va tasdiqlash jarayonlari muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, me'yoriy hujjatlarni rejalashtirish bosqichida manfaatdor tomonlarning ishtiroki ishonchni shakllantirishga yordam beradi va ham davlat

tashkilotlari, ham xususiy sheriklarning manfaatlari yetarli darajada hisobga olinishini ta'minlaydi.

Shuningdek, loyihani ishlab chiqish va amalga oshirishda davlat va xususiy sektorlarning rollarini ta'kidlaydigan hamkorlik modellari DXShdan olinadigan o'zaro manfaatlarni oshiradi. Bu modellarga qo'shma korxonalar kirishi mumkin, bunda ikkala sektor ham tavakkalchilik va yutuqlarni baham ko'radi, hamda xususiy sheriklarning maqsadlarini jamoat manfaatlari bilan muvofiqlashtiradigan samaradorlikka asoslangan shartnomalar tuziladi. Shaffof muloqot va birgalikda qaror qabul qilish mexanizmlarini joriy etish sektorlar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etishga yordam beradi va hamkorlik madaniyatini rivojlantiradi.

Umuman olganda, moliyaviy va nomoliyaviy rag'batlar uyg'unligi, moslashuvchan va shaffof me'yoriy hujjatlar bilan birgalikda, xususiy sektorni davlat-xususiy sheriklikka (DXSh) jalb qilish uchun qulay muhitni yaratishga xizmat qiladi. Barqaror va bashorat qilinadigan tartibga solish muhitlari hamda innovatsion hamkorlik modellariga ustuvorlik berilsa, hukumatlar xususiy sektor bilan strategik sheriklik munosabatlarini yaxshilashi va natijada barqaror rivojlanish natijalariga erishishi mumkin. Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik modellari barqaror rivojlanishni rag'batlantirishga qaratilgan muvaffaqiyatli DXShning asosini tashkil etadi. Oyegbade va boshqalar ta'kidlaganidek, ushbu modellar inklyuziv o'sish va innovatsiyalarni rag'batlantirish uchun kichik va o'rta korxonalarni o'z ichiga olgan manfaatdor tomonlar doirasini qamrab olishi kerak. kichik va o'rta korxonalarning DXShga integratsiyalashuvi nafaqat iqtisodiyotning diversifikatsiyasini yaxshilaydi, balki barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydigan yanada barqaror iqtisodiy muhitni yaratib, mahalliy salohiyat va imkoniyatlarni mustahkamlaydi [4].

Tadqiqot metodologiyasi

Infratuzilmani moliyalashtirishda xususiy sektor ishtirokini oshirish yo'nalishlari tadqiq etilgan ushbu ilmiy maqolada ilmiy abstraksiya, induksiya, deduksiya, qiyosiy tahlil kabi metodlardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar

DXSH amaliyotida barqaror mamlakatda ijtimoiy siyosat va qo'llab-quvvatlash jarayonlari juda muhim hisoblanadi. Bunday davlat siyosati va qo'llab-quvvatlash orqali hal qilinishi kerak bo'lgan asosiy ijtimoiy muammolardan ba'zilar quyidagilar:

- xususiy sektorga taklif etilgan narxlari va foyda motivatsiyasi;
- kam ta'minlangan elementlarni kiritish;
- ko'chirish, rehabilitatsiya va kompensatsiya;
- axborotni oshkor qilish va jamoatchilik ishtiroki.

Yillar davomida ko‘plab infratuzilma xizmatlari va kommunal xizmatlar, suv ta‘minoti va yo‘llardan foydalanishda “jamoat manfaati” tushunchasiga ega bo‘ldi. Shunday qilib, DXSh loyihalarining ijtimoiy va siyosiy maqbulligi ko‘plab rivojlanayotgan jamiyatlarda asosiy masalaga aylangan. DXSh siyosati doirasida tenglik va samaradorlik masalalari bir vaqtning o‘zida hal etilishini ta‘minlashda hukumatlarning roli juda muhimdir.

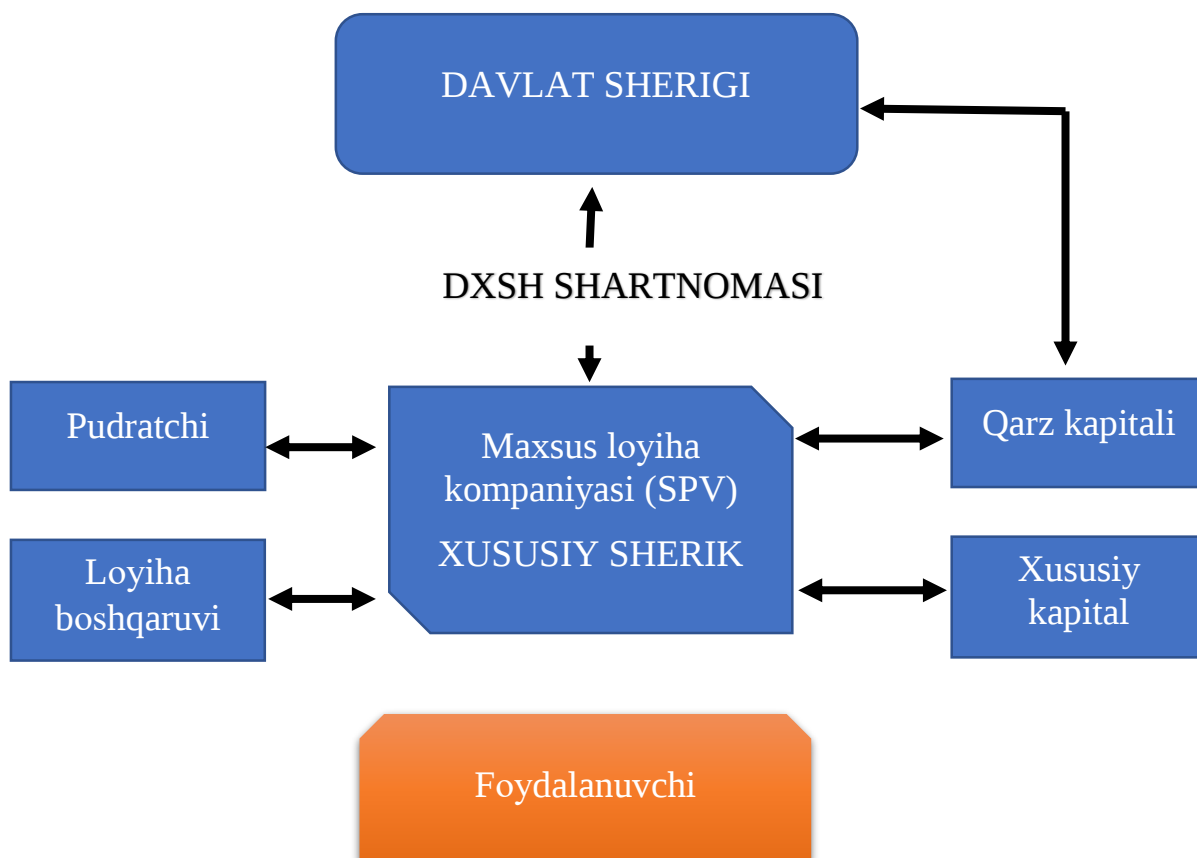
Narxlarni belgilash ko‘plab loyihalar uchun ayniqsa murakkab masala hisoblanadi. Narxlarni belgilash va keyingi yillarda narxlarning o‘zgarishi muhim boshqaruv masalalaridan hisoblanadi. Hukumatning (yoki tartibga soluvchi organing) asosiy mas‘uliyati xususiy sektor foydaga ega bo‘lishiga ko‘maklashishdir. Ideal holda, narx moliyalashtirish xarajatlarini qoplash va shartnoma majburiyatlarini bajarish uchun investitsiyalardan “adolatli” daromad olish imkonini beradigan darajada belgilanishi kerak.

Infratuzilma xizmatlari narxlari tuzilmasi o‘rnatilganda subsidiyalari masalasi ham e‘tiborga olinishi kerak. DXSh narx belgilashda subsidiya elementi bo‘lmaydi degani emas. Davlat subsidiyalari mavjud bo‘lmagan taqdirda ham, narx belgilash obyektidan foydalanuvchilarning ikki guruhi o‘rtasidagi o‘zaro subsidiyalash asosida amalga oshirilishi mumkin. Masalan, sanoat va tijorat foydalanuvchilar tomonidan maishiy foydalanuvchilarni o‘zaro subsidiyalash suv loyihasidan suv narxining tuzilishini ko‘rib chiqishda ko‘rib chiqilishi mumkin. Hukumat, shuningdek, kengroq ijtimoiy va siyosiy maqsadlarga erishish uchun ma‘lum bir ijtimoiy guruhga narx subsidiyalarini berishi mumkin.

Shuni anglash kerakki, xususiy sektor ishtirok etishi hukumatning “jamoat manfaati” xususiyatiga ega bo‘lishi mumkin bo‘lgan infratuzilma obyektlari ustidan nazoratni yo‘qotishini anglatmaydi. Aksincha, hukumat o‘zining qiyosiy ustunligi va ijtimoiy va siyosiy maqsadlarga erishish uchun o‘z ta‘sirini qo‘llash qobiliyatiga asoslanib, yordamchi va tartibga soluvchi rolini o‘z zimmasiga oladigan yangi qoidalar to‘plamini qabul qiladi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda DXSh loyihalarida aholini kam ta‘minlangan qatlamini qo‘llab-quvvatlovchi elementlar muammosini hal qilish muhim ahamiyatga ega. DXSh loyihalarini loyihalashda quyi qatlam manfaatlarini himoya qilish hamda DXShlarning ko‘rinishi va ijtimoiy maqbulligini oshirish mexanizmi kiritilishi mumkin. Rag‘batlantirish, tartibga solish va yordam berish orqali kam ta‘minlangan qatlamlarga DXSh loyihalarini uchun qulay muhit yaratish vositasi sifatida ko‘rib chiqilishi lozim hisoblanadi. Ham davlat, ham xususiy sektor uchun ta‘lim va o‘quv dasturlari tashkil etilishi va ko‘rgazmali loyihalar ko‘rib chiqilishi mumkin. Shaffof, maqsadli va buzilmaydigan subsidiyalari ishlab chiqilishi mumkin. Kam ta‘minlangan DXSh loyihalarini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashni kafolatlovchi siyosat va qoidalarni ko‘rib chiqish lozim. Davlat-xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash uchun yaxshi boshqaruvning muayyan asosiy

tamoyillariga, ya'ni shaffoflik va hisobdorlikka rioya qilish muhim hisoblanadi. Davlat siyosatida xususiy sektorni rag'batlantirish va moddiy-texnik yordam ko'rsatish orqali DXSh loyihalarini ilgari surish amaliyoti ham bo'lishi mumkin (1-rasm).

1-rasm. Davlat-xususiy sheriklikda loyihaning umumiy tuzilmasi [5]

Ko'pgina infratuzilma loyihalari, xususan, transport va energetika sohalaridagi loyihalar uchun katta yer uchastkalari talab qilinishi mumkin. Bunday hollarda zarar ko'rgan aholini ko'chirish va reabilitatsiya qilish hamda sotib olingan yer va mulk uchun kompensatsiya to'lash loyihani amalga oshirishda asosiy muammolarga aylanishi mumkin. Agar hukumat chuqur moliyaviy va siyosiy oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan ushbu murakkab ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun adolatli siyosat va huquqiy choralarga ega bo'lmasa, muammo jiddiy bo'lishi mumkin. Umumiy qabul qilinadigan siyosat va chora-tadbirlar mavjud bo'lmasa, loyihani amalga oshirish zarar ko'rgan odamlar va boshqa manfaatdor guruhlarining qarshiligi tufayli qiyinlashishi mumkin. Zarar ko'rgan odamlarga tovon to'lash, ko'chirish va reabilitatsiya qilish bo'yicha adolatli siyosat bu muammolarni hal qilishda katta yordam beradi. Ko'plab davlatlar bugungi kunda loyihalarda qo'llanilgan ushbu masalalar bo'yicha aniq siyosatni ishlab chiqdilar.

Samarali boshqaruvning asosiy tamoyillaridan biri qarorlar qabul qilish jarayonida jamoatchilik ishtirokini talab qiladi. Jamoatchilikning ishtiroki davlat idoralari tomonidan amalga oshirilayotgan harakatlar yoki xizmatlar odamlarning ehtiyojlarini adekvat aks ettirishi va rivojlanishning afzalliklarini teng taqsimlash ehtimolini oshiradi. Resurs va imtiyozlarni teng taqsimlash ham barqaror rivojlanishning elementidir. Shunday qilib, jamoatchilik ishtiroki barqaror rivojlanishning asosiy tamoyillaridan biri sifatida tan olingan. Bu yerda ishtirok etish taraqqiyotga hissa qo'shish, rivojlanishdan foyda olish va rivojlanish to'g'risida qarorlar qabul qilishda ishtirok etishni anglatadi, bu davlat tomonidan ko'maklashadigan tadbirlar orqali amalga oshirilishi mumkin.

DXSh loyihalari to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor etish va uni ommaviy axborot vositalari va boshqa vositalar orqali tarqatishni kuchaytirish kerak. Bu keng jamoatchilik tomonidan loyihani yaxshiroq tushunishga, shubhalarni bartaraf etishga yordam beradi va jamoatchilik ishtirokini osonlashtiradi. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, ijtimoiy sektor infratuzilma loyihalari (maktablar, jamoat/fuqarolik obyektlari, uy-joy va boshqalar) hamda ko'plab iqtisodiy infratuzilma loyihalari uchun jamoatchilik ishtiroki juda muhim. Ko'pgina hukumatlar loyihani rejalashtirish va loyihalash bosqichida jamoatchilik ishtiroki uchun o'rnatilgan mexanizmni ishlab chiqmoqdalar.

DXSh loyihalarining moliyaviy va iqtisodiy samaradorligi davlatni katta tashvishga soladi va agar DXSh loyihasi moliyaviy jihatdan foydali bo'lmasa, lekin yuqori iqtisodiy ichki daromadlilik darajasiga (EIRR) ega bo'lsa, loyihaning moliyaviy stavkasini yaxshilashning turli variantlarini ko'rib chiqish mumkin. Davlatning har xil turdagi aralashuvi va rag'batlantirishi yoki subsidiyalarni taqdim etish ko'rinishida bo'lgan daromadni o'z ichiga olishi mumkin. Bu yerda shuni ta'kidlash mumkinki, loyihaning moliyaviy va iqtisodiy ichki daromadlilik darajasi o'rtasidagi har qanday jiddiy farq, birinchi navbatda, loyihaning uchinchi shaxslarga ko'p miqdorda qo'lga kiritilmagan tashqi foydalari mavjudligini anglatadi. Hukumatning aralashuvi va bunday loyihalarni rag'batlantirish bozordagi muvaffaqiyatsizlikni hisobga olgan holda oqlanadi. Davlat ko'magida bunday loyihalarni amalga oshirish orqali aholining ijtimoiy farovonligi yanada yaxshilanadi.

2-rasm. Davlat tomonidan DXSh amaliyotini qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishning asosiy mexanizmlari [5]

Davlat yordamisiz tijorat nuqtayi nazaridan nomaqbul loyihalarni amalga oshirish mumkin emas. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, shuningdek, mamlakatda yoki sinovdan o'tmagan DXSh bozorida DXSh rivojlanishining dastlabki yillarida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Hukumatning yetarlicha yordamisiz xususiy sektor bunday vaziyatlarga unchalik qiziqmasligi mumkin.

Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish shakllari mavjud (2-rasm).

Ko'pgina hukumatlar o'zlarining DXSh to'g'risidagi qonunchilik talablariga muvofiq DXSh loyihalarini qo'llab-quvvatlash siyosati va rasmiy mexanizmlarini o'rnatdilar (masalan, Koreya Respublikasining DXShI qonunida). Hukumatlar tomonidan ko'rib chiqiladigan qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirishning asosiy turlariga quyidagilar kiradi:

Yer ajratish. Yer sotib olishdagi har qanday kechikish yoki muammolar investorlar uchun, ayniqsa avtomobil va temir yo'l loyihalari va katta yer uchastkalarini talab qiladigan boshqa loyihalar uchun asosiy xavf manbasi bo'lishi mumkin. Yer olishdagi noaniqliklarni bartaraf etish maqsadida hukumat davlat yerlaridan infratuzilma loyihalari uchun foydalanish masalasini ko'rib chiqishi mumkin. Zarur bo'lganda, davlat investor nomidan loyiha uchun xususiy yer uchastkasini ham olishi mumkin. Investordan yer sotib olish bo'yicha egalari bilan muzokaralar olib borish talab qilinadigan holatlarda, hukumat investorga taniqli

domen huquqidan foydalanish orqali yordam berishi mumkin. Yer sotib olish masalasi tender takliflari kiritilgunga qadar hal qilinishi kerak. Bu masalalarda O'zbekiston Respublikasining "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi qonunida ayrim talablar belgilangan: "Davlat-xususiy sheriklik obyekti joylashgan va (yoki) davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitimda nazarda tutilgan faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan, davlat sherigiga doimiy foydalanish huquqi asosida tegishli bo'lgan yer uchastkalari yoki ularning bir qismi davlat sherigi tomonidan xususiy sherikka davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitimda ko'rsatilgan muddatga va shartlar asosida ijaraga beriladi. Davlat sherigining davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitimda nazarda tutilgan faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan doimiy foydalanishdagi yer uchastkasi mavjud bo'lmagan taqdirda, bunday yer uchastkasi davlat sherigiga uning murojaatiga ko'ra doimiy foydalanish uchun beriladi hamda davlat sherigi uni xususiy sherikka davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitimda ko'rsatilgan muddatga va shartlar asosida ijaraga beradi" [1].

Davlat sherigi tomonidan xususiy sherikka ijaraga berilgan yer uchastkalari uchun to'lanadigan ijara haqi yer solig'iga tenglashtirilgan miqdorda hisoblanadi. Ijara haqini hisoblashda yer solig'iga doir imtiyozlar inobatga olinadi.

Davlat sherigi tomonidan xususiy sherikka yer uchastkasini ijaraga berishga doir majburiyatning bajarilmaganligi xususiy sherik tomonidan davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitimni bir tomonlama bekor qilish uchun asos bo'ladi.

Davlat-xususiy sheriklik to'g'risidagi bitimning tugatilishi davlat-xususiy sheriklik loyihasini amalga oshirish uchun berilgan yer uchastkasining ijarasiga nisbatan shartnomaviy munosabatlarni tugatish uchun asos bo'ladi.

Kapital granti va moliyaviy yordamning boshqa shakllari. Bir martalik yoki kechiktirilgan kapital granti hukumat tomonidan loyihani tijoriy jihatdan foydali qilish maqsadida ko'rib chiqilishi mumkin. Hukumat, shuningdek, loyihalarni tijoriy jihatdan foydali qilish uchun moliyaviy yordamning boshqa shakllarini ham ko'rib chiqishi mumkin. Bularga foizsiz yoki past foizli kreditlar, subordinatsiya qilingan kreditlar, ekspluatatsiya va texnik xizmat ko'rsatishni qo'llab-quvvatlash grantlari va foizli subsidiyalar kiradi. Investitsiya va daromadni qo'llab-quvvatlash aralashmasi ham ko'rib chiqilishi mumkin.

Daromad kafolati. Yuqori xavfli loyihalar uchun hukumat daromad kafolatlarini taqdim etishni ko'rib chiqishi mumkin. Hukumat rejalashtirilgan daromadlarning ma'lum bir foizigacha kafolat berishi mumkin. Ushbu kafolatlar taqdim etilgan taqdirda, hukumatlar odatda loyiha ishlab chiquvchisi saqlab qolishi mumkin bo'lgan maksimal daromad miqdorini ham cheklaydi. Ushbu belgilangan maksimal chegaradan oshib ketgan har qanday miqdor hukumat tomonidan olinadi. Biroq, daromad kafolati katta kamchilikka ega. Bunday kafolat mavjud bo'lganda, qarz uning atrofida tuzilishi mumkin va amalda tijorat risklarini hukumatga

topshirishni anglatishi mumkin. Bunday holda, xususiy operator ham o'zining ichki samaradorligini oshirishga qiziqishini yo'qotishi mumkin.

Valyuta riski. Investorlarni tashvishga soladigan jiddiy muammolardan biri valyuta riski bilan bog'liq. Infratuzilma loyihalari bo'yicha ko'rsatilgan xizmatlardan olinadigan daromadlar, birinchi navbatda, milliy valyutada. Ammo qarzga xizmat ko'rsatish va boshqa to'lovlarning katta qismi ko'pincha xorijiy valyutada amalga oshiriladi. Hukumat investorning valyuta kursining tebranishlari tavakkalchiligini cheklash choralari ko'rishi mumkin. Valyuta kursidagi o'zgarishlar ma'lum chegaradan (masalan, 20 foizdan) oshib ketgan taqdirda, bunday tebranishlar tufayli yo'qotishlarning bir qismi tarif stavkalariga o'zgartirishlar kiritish, davlat subsidiyalari, imtiyozlar muddatini o'zgartirish yoki boshqa qoidalar orqali qoplanishi mumkin.

Soliq imtiyozlari. DXSh loyihalari, shuningdek, hukumat tomonidan taqdim etilayotgan turli soliq imtiyozlariga ham mos kelishi mumkin. Bularga quyidagilar kiradi:

DXSh loyihalari uchun ko'chmas mulkni sotib olishda mulk solig'idan ozod qilish;

DXSh loyihalari sifatida davlat yoki mahalliy hokimiyatlarga beriladigan infratuzilma obyektlari yoki ushbu obyektlarni qurish uchun qo'shilgan qiymat solig'idan ozod qilish yoki undan pastroq stavkani qo'llash;

Turli majburiy to'lovlarini kamaytirish yoki ulardan ozod qilish;

Investitsiyalarning ma'lum bir foizini korporativ soliqlarni hisoblash uchun xarajat sifatida ko'rib chiqiladigan zaxira sifatida tan olish;

Loyiha kompaniyasiga olingan foizlar bo'yicha imtiyozli soliq stavkasi bo'yicha infratuzilma obligatsiyalarini chiqarishga ruxsat berish;

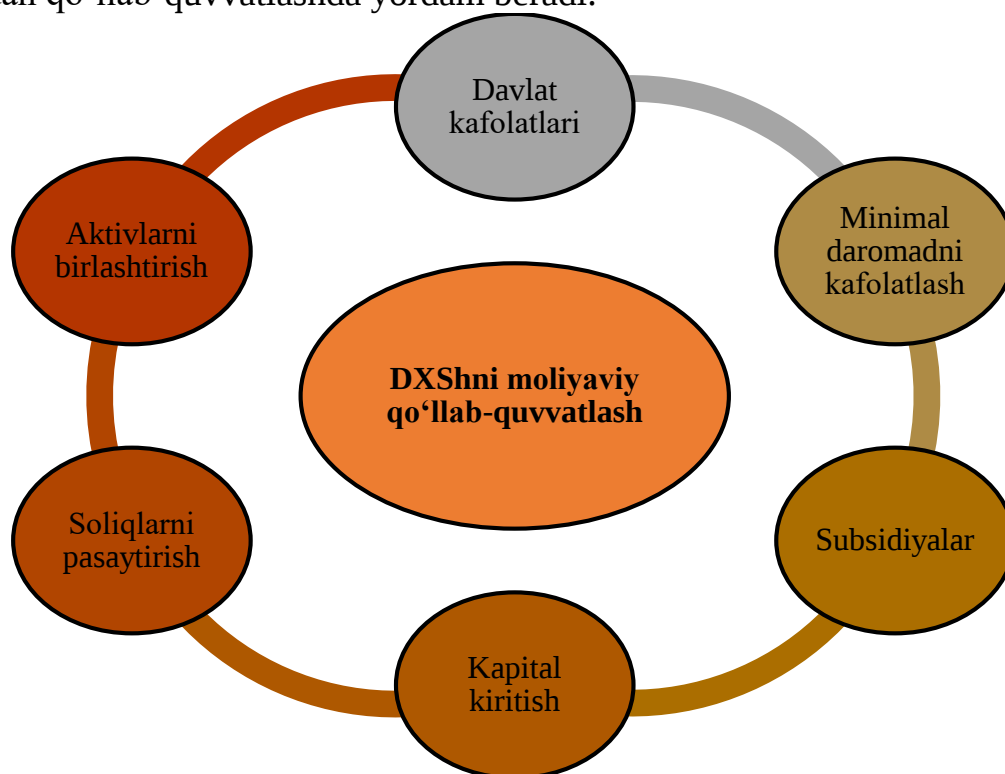
Tariflarni pasaytirish yoki imtiyoz muddatini qisqartirishdan himoya qilish. Yana bir rag'bat, agar loyiha ishlab chiqaruvchisi qurilish xarajatlarini shartnomada ko'rsatilganidan pastroq kamaytirishga qodir bo'lsa, tariflarni pasaytirishdan yoki imtiyoz muddatidan himoya qilishdir. Aslida, bunday qoida loyihani muddatidan oldin yakunlash uchun rag'batlantiradi. Biroq, bu shuni anglatadiki, agar qurilish xarajatlari dastlabki smetadan oshsa, tuzatishlar bo'lmaydi. Bu loyihani tugatishni kechiktirishga to'sqinlik qiladi

Kredit kafolati. Kredit kafolati – bu loyiha kompaniyasiga kredit beradigan kreditorning kafolati bo'lib, agar qarz oluvchi qarzni to'lamagan bo'lsa, shartnoma shartlari va shartlariga muvofiq davlat kafolatlangan summani to'laydi. Kafolat kreditorning riskini kamaytirganligi sababli, qarz oluvchi pastroq foiz stavkasida mablag' olishi yoki boshqa yo'l bilan olish mumkin bo'lmagan kredit bo'yicha muzokaralar olib borishi kerak. Kredit kafolatlari hukumat tomonidan zudlik bilan naqd pul sarflashni nazarda tutmaganligi sababli, ular hukumat uchun to'g'ridan-to'g'ri kreditlar yoki grantlardan ko'ra ko'proq jozibador vosita bo'lishi mumkin,

ayniqsa fiskal cheklovlar davrida. Biroq, ular katta moliyaviy majburiyatlarni keltirib chiqarishi va hukumatning fiskal tizimiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Fors-major holatlari. Hukumat uzoq davom etgan fors-major holatlarida loyihani sotib olishni ko'rib chiqishi mumkin. Davlat sotib olishlari konsessiya shartnomasida nazarda tutilishi mumkin bo'lgan ayrim favqulodda holatlarda ham qo'llanilishi mumkin.

Hukumat, shuningdek, loyihaning amalga oshirilishi va ishlashi uchun davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishini ta'minlash uchun loyihada bevosita yoki bilvosita aksiyadorlik ishtirokini ko'rib chiqishi mumkin. Xususiy ishtirok etish ko'p jihatdan yordam beradi. Bu, ayniqsa, investitsiya fondlari yoki boshqa manbalardan olingan o'z kapitali mavjud bo'lmaganda, loyiha homiylari tomonidan taqdim etilgan kapitalni to'ldirish uchun muhim manba bo'lishi mumkin. Kapitalda ishtirok etish loyiha faoliyatining dastlabki yillarida qarzga xizmat ko'rsatish bo'yicha majburiyatlarni boshqarish uchun zarur bo'lgan qulayroq qarz-kapital nisbatiga erishishga yordam beradi (keyingi bobdagi muhokamalarga qarang). Bu qarz moliyachilariga qulaylik berishi mumkin va shuning uchun kreditlash narxi past bo'lishi mumkin. Hukumatning aksiyadorlik ishtiroki, shuningdek, strategik ahamiyatga ega bo'lgan siyosiy ahamiyatga ega loyihalar va loyihalarni jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlashda yordam beradi.

3-rasm. Dunyo amaliyotida davlat-xususiy sheriklikni davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash turlari [6]

Davlat tomonidan davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini qo'llab-quvvatlash loyihaga xususiy investorning bo'lgan qiziqishini ortishiga sabab bo'ladi. Davlat-xususiy sheriklik amaliyotida infratuzilma xizmatlarida narxlarni barqaror ushlab turish, davlat-xususiy sheriklik loyihasini hayotga tatbiq etish maqsadida xususiy sherik uchun davlat tomonidan turli xil ko'rinishda moliyaviy ko'maklar berilishi mumkin (3-rasm).

Subsidiyalar berish orqali davlat-xususiy sheriklik loyihasida xususiy sherik tomonidan belgilangan narxlar iste'molchi uchun hukumat tomonidan yuqori deb hisoblanganda, narxlarni pasaytirish hisobiga xususiy sherik uchun byudjet subsidiyalarini ajratishni nazarda tutadi. Bu orqali xususiy investorning daromadini ma'lum bir qismi qoplanadi.

Xulosa

Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashlarning asosiy maqsadi loyihalarni tijorat jihatdan foydali qilishdir. Shu bilan birga, hukumat xususiy investitsiyalarni jalb qilish va investorlarning ishonchini oshirish uchun DXSh loyihalarini qo'llab-quvvatlashning boshqa shakllarini ham ko'rib chiqishi mumkin. Muhim misollar - suveren kafolatlar, jumladan, ishlash kafolatlari va hukumatlarning salbiy harakatlariga qarshi kafolatlar, masalan, tegishli kompensatsiyasiz sotib olish. Bajarish kafolatlari shartnomada nazarda tutilgan, davlat tomonidan pudratchi tashkilotning majburiyatlarini bajarish bilan bog'liq kafolatlardir.

Aksariyat rivojlanayotgan mamlakatlarda DXShlar salohiyatini oshirishga ularning hukumatlari va milliy tadqiqot markazlari kabi boshqa manfaatdor organlar ham jiddiy e'tibor qaratishlari kerak. DXSh loyihalarini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etuvchi davlat amaldorlari butun jarayonni aniq tushunishlari va turli nuqtayi nazardan DXSh masalalari, loyiha aylanishi va ish muhitini yaxshi bilishlari kerak. Tegishli mansabdor shaxslar davlat siyosati va rejalashtirish, loyiha iqtisodiyoti, moliya, tegishli qonunchilik bazasi va har bir sektorda DXShni rivojlantirishga oid keng ko'lamli texnik masalalar kabi ko'plab tegishli sohalarda bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Agentliklar va davlat idoralari zarur ichki ko'nikmalarga ega bo'lgan xodimlarga ega bo'lishi kerak.

DXShda o'zaro manfaatdorlikni ta'minlash uchun davlat va xususiy sektor o'rtasida innovatsion hamkorlik modellarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Umumiy rag'batlantirishlardan foydalanish va samarali tartibga soluvchi mexanizmlarni tashkil etish orqali manfaatdor tomonlar barqaror rivojlanish natijalarini yaxshilaydigan yechimlarni birgalikda yaratishlari mumkin. kichik va o'rta korxonalarning davlat-xususiy loyihalarga jalb etilishi nafaqat iqtisodiy landshaftni kengaytirmoqda, balki hamkorlikda boshqarish va inklyuziv o'sish

rivojlanishi mumkin bo'lgan muhitni rag'batlantirmoqda, bu esa pirovardida kengroq ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga hissa qo'shmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining 10.05.2019-yildagi "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi O'RQ-537-son Qonuni,
2. Zulu, Ephraim, et al. Challenges, drivers and incentives to private sector participation in public-private partnership projects in developing countries: evidence from Zambia. *Journal of Engineering, Design and Technology* 23.2 (2025): 386-405.
3. Lee, Woo Jin, Irma Juskenaitė, and Rose Mwebaza. Public-private partnerships for climate technology transfer and innovation: lessons from the climate technology centre and network. *Sustainability* 13.6 (2021): 3185.
4. Oyegbade, ISAAC KAYODE, et al. Advancing SME financing through public-private partnerships and low-cost lending: A framework for inclusive growth. *Iconic Research and Engineering Journals* 6.2 (2022): 289-302.
5. Yescombe, E.R. 2007. *Public-Private Partnerships: Principles of Policy and Finance*. Oxford: Butterworth-Heinemann. [#2258]
6. PPP fiscal risk assessment model, PFRAM 2.0, User manual, September 2019, International Monetary Fund and World Bank Group, <https://www.imf.org/external/np/fad/publicinvestment/pdf/PFRAM2.pdf>